

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مآخذشناسی نیم قرن جدول داده-سازده

وکاربردهای آن در ایران

تألیف

دکتر علی اصغر بانوئی

با همکاری

سید ایمان آزاد، فاطمه سلطانی

مرتضی کشاورز، فرشته حلیمی

انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی

چاپ اول ۱۳۸۹

سرشناسه	: بانوئی، علی اصغر، ۱۳۳۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: مآخذشناسی نیم قرن جدول داده - ستانده و کاربردهای آن در ایران / تألیف علی اصغر بانوئی، با همکاری ایمان آزاد ... [و دیگران]
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۹
مشخصات ظاهری	: ۲۸۱ص. جدول. نمودار
فروست	: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی: ۲۵۷
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۰۴۱-۸
وضعیت فهرستنویسی	: فیبا
یادداشت	: عنوان به انگلیسی: Bibliography of half-century input-output table and it's applications in Iran
یادداشت	: با همکاری ایمان آزاد، فاطمه سلطانی، مرتضی کشاورز، فرشته حلیمی.
موضوع	: جدول‌های داده‌ها و استانداردها
موضوع	: جدول‌های داده‌ها و استانداردها - ایران
شماره افزوده	: آزاد، ایمان، ۱۳۶۱ -
دهبندی کنگره	: ۱۳۸۹ ب۲ ج۴/ HC ۷۷
رده‌بندی دیویی	: ۳۳۷/۲۳

انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی

شماره نشر: ۲۵۷

ISBN 978-964-217-041-8

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۰۴۱-۸

مآخذشناسی نیم قرن جدول داده - ستانده و کاربردهای آن در ایران

تألیف: دکتر علی اصغر بانوئی

با همکاری: سیدایمان آزاد، فاطمه سلطانی، مرتضی کشاورز و فرشته حلیمی

زیر نظر معاونت پژوهشی دانشگاه

چاپ اول: ۱۳۸۹ شمارگان: ۱۰۰۰ ناظر فنی: مهندس رضا دنیوی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی
حق چاپ برای دانشگاه علامه طباطبائی محفوظ است. قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال

سازمان مرکزی: تهران دهکده المپیک، تقاطع شهید همت، جنب پارک فرهنگ، صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۳۴۸۷

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
..... مقدمه	۱
فصل اول: تجربه نیم قرن جدول داده - ستانده و کاربردهای آن در ایران	
..... مقدمه	۹
۱-۱- تفکر اولیه تدوین جدول داده - ستانده در ایران.....	۱۰
۱-۲- دهه اول (۱۳۴۰-۱۳۵۰): دهه آزمایشی.....	۱۱
۱-۳- دهه‌های دوم و سوم (۱۳۶۰-۱۳۷۰ و ۱۳۵۰-۱۳۶۰): دهه تدوین و کاربردها.....	۱۳
۱-۳-۱- تدوین جداول داده - ستانده.....	۱۳
۱-۳-۲- تدوین ماتریس‌های حسابداری اجتماعی.....	۱۴
۱-۳-۳- تدوین جداول داده - ستانده منطقه‌ای.....	۱۷
۱-۴- دهه چهارم (۱۳۸۶-۱۳۷۰): دهه احیای تدوین جداول نوین و تنوع کاربردها.....	۱۸
۱-۴-۱- تدوین جداول نوین.....	۱۸
۱-۴-۲- حساب‌های منطقه‌ای و جداول داده - ستانده منطقه‌ای.....	۲۰
۱-۴-۳- تدوین جداول داده - ستانده در سطح بخش‌ها و بنگاه‌های تولیدی.....	۲۱
۱-۴-۴- احیای تدوین ماتریس‌های حسابداری اجتماعی.....	۲۳
۱-۵- بررسی اجمالی بعضی از کاربردهای اساسی و الگوهای تعمیم‌یافته آن در ایران.....	۲۴
۱-۵-۱- الگوهای ایستا داده - ستانده و تعمیم‌یافته آن‌ها.....	۲۵
۱-۵-۱-۱- الگوهای CGE مبتنی بر SAM.....	۲۶
۱-۵-۱-۲- الگوهای داده - ستانده انرژی.....	۲۶
۱-۵-۲- الگوهای پویای داده - ستانده و تعمیم‌یافته آن.....	۳۱

۳۲	۱-۶- جمع‌بندی.....
۳۴	منابع فارسی
۳۸	منابع انگلیسی

فصل دوم: تحلیل آماری بعضی از مآخذ جدول داده - ستانده در ایران طی نیم قرن

۴۳	مقدمه
	۱-۲- تحلیل‌های آماری روند نیم‌قرن پژوهش‌های انجام گرفته در خصوص جدول
۴۴	داده - ستانده در ایران
	۲-۲- تحلیل‌های آماری روند پایان‌نامه‌ها با موضوعات اقتصاد داده - ستانده در
۴۷	دانشگاه‌های مختلف کشور
	۳-۲- تحلیل‌های آماری وضعیت ۱۰۰ مقاله نگاشته شده در ایران با وضعیت مشابه ۱۰۰
۵۱	مقاله در کشورهای جهان
۵۳	۲-۴- جمع‌بندی

فصل سوم: فهرست ۴۲۴ مآخذ داده - ستانده همراه با چکیده‌ها

۵۷	مقدمه
	۱-۳- فهرست مقالات، رساله‌ها، گزارش‌ها، طرح‌های پژوهشی و کتاب‌های فارسی
۵۸	همراه با چکیده‌ها
۳۲۴	۲-۳- فهرست مقالات، رساله‌ها، گزارش‌های انگلیسی همراه با چکیده‌ها

فصل چهارم: مشاهدات کلی و چند پیشنهاد اساسی

۳۵۹	۱-۴- خلاصه مشاهدات
۳۶۴	۲-۴- چند پیشنهاد اساسی
۳۶۹	نمایه

فهرست جداول

- جدول ۱- مقایسه ۱۰۰ مقاله منتشر شده توسط پژوهشگران خارجی با ۱۰۰ مقاله
منتشر شده توسط پژوهشگران داخلی ۵۲

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- روند مآخذ جدول داده - ستانده در ایران طی نیم قرن ۴۶
نمودار ۲- روند مشارکت و ارائه مقالات توسط پژوهشگران ایرانی در کنفرانس های
بین المللی داده - ستانده ۴۸
نمودار ۳- وضعیت رساله های (کارشناسی ارشد و دکتری) در زمینه اقتصاد داده -
ستانده در دانشگاه های مختلف کشور ۴۹
نمودار ۴- روند پایان نامه های گذرانده شده در سال های مختلف ۵۰

مقدمه

تفکر اولیه تدوین جدول داده - ستانده در ایران، به سال ۱۳۳۳ برمی گردد. ۸ سال بعد، اولین جدول آزمایشی داده - ستانده در قالب ۲۴ بخش توسط دفتر جدیدالتأسیس آمار وزارت اقتصاد وقت تهیه شد و چندی بعد جدول کامل شامل ۳۰ بخش توسط همان دفتر برای سال ۱۳۴۴ فراهم گردیده است. از سال ۱۳۴۱ تاکنون، ۱۴ جدول ملی (آماري و غير آماري) توسط چهار نهاد کشور تهیه گردید^۱ که عبارتند از: وزارت اقتصاد دو جدول (۱۳۴۱ و ۱۳۴۴)، وزارت برنامه و بودجه وقت دو جدول (۱۳۶۳ و ۱۳۶۴)، بانک مرکزی ایران شش جدول (۱۳۴۸، ۱۳۵۳، ۱۳۶۷، ۱۳۷۲، ۱۳۷۸ و ۱۳۸۳) و مرکز آمار ایران چهار جدول (۱۳۵۲، ۱۳۶۵، ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰). اگر تعداد جداول تهیه شده در یک دوره چهل و اندی سال در ایران را با معیارها و موازین موجود جهانی مقایسه نماییم، مشاهده می کنیم که جایگاه ایران به سه دلیل در تهیه جدول خارج از این موازین است:

دلیل نخست آن که به طور کلی تهیه جدول در هر پنج سال یکبار در کشورهای مختلف جهان نهادینه شده است. در این مورد اگر مبنای تهیه جدول را در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به ترتیب دهه های ۵۰ و ۶۰ میلادی در نظر بگیریم، مشاهده می کنیم که تعداد جداول تهیه شده در این کشورها حدود ۱۱ و ۹ جدول می گردد.

۱. جدول سال ۱۳۴۱ وزارت اقتصاد و جدول سال ۱۳۸۳ بانک مرکزی فاقد گزارش می باشد. به علاوه، چنانچه جدول جانی در قالب طرح های پژوهشی را در سطح ملی، بخشی و استانی در نظر بگیریم، تعداد این جداول متجاوز از ۴۰ جدول می گردد.

دلیل دوم آن که تجربیات کشورهای مختلف در جهان نشان می‌دهند که معمولاً یک نهاد رسمی آماری مسئول تهیه جدول است و جداول تهیه شده نیز از لحاظ تعاریف و مفاهیم آماری و روش تهیه یکسان می‌باشند، اما وضعیت تهیه جدول در ایران به گونه دیگری است. به عنوان نمونه، از سال ۱۳۵۰ سه نهاد درگیر تهیه جدول بوده‌اند که دو نهاد (مرکز آمار ایران و بانک مرکزی) به طور موازی تاکنون ۱۰ جدول از ۱۴ جدول را تهیه کرده‌اند. این جداول هم به لحاظ تعاریف و مفاهیم و هم به لحاظ روش محاسبه با هم فرق می‌کنند. به علاوه، حتی جداول تهیه شده توسط یک نهاد واحد به لحاظ روش محاسبه نیز متفاوت می‌باشد. مثلاً جدول آماری مقارن^۱ سال ۱۳۸۰ مرکز آمار ایران که به روش کالا در کالا با فرض تکنولوژی مختلط محاسبه شده است، از جداول تهیه شده پیشین همان مرکز تفاوت دارد؛ و یا جدول آماری سال ۱۳۷۸ بانک مرکزی که به قیمت پایه و براساس بخش در بخش با تکنولوژی بخش محاسبه شده است، با جداول قبلی تهیه شده توسط این بانک تفاوت دارد. به کارگیری این نوع جداول حداقل دو مشکل اساسی را پیش روی مصرف کنندگان جداول قرار می‌دهند: محاسبه جداول به قیمت ثابت؛ و تجزیه و تحلیل‌های تغییرات ساختاری اقتصاد.

دلیل سوم آن که جدول داده - ستانده دو وظیفه اصلی دارد که عبارتند از: (۱) کنترل متغیرهای کلان حساب‌های ملی در هر پنج سال یکبار و در صورت لزوم تغییرات آن. چرا که محاسبه حساب‌های ملی از بالا به پایین است، حال آن که جدول داده - ستانده از پایین به بالاست. منطق نظام حسابداری، سازگاری و هماهنگی بین نظام حسابداری کلان و نظام حسابداری بخشی را در سطح کلان تضمین می‌کند. تحت این شرایط انتظار می‌رود که سرجمع حاصل از جدول داده - ستانده متغیرهای کلان اقتصادی را که در حساب‌های ملی مستر است، به دست دهد؛ حال

۱. واژه جدول مقارن نیز به اشکال مختلف نظیر "جدول خالص" و یا "جدول نهایی" در گزارش جدول هر دو نهاد مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

آن که در عمل ممکن است چنین سازگاری اتفاق نیفتد. تحت این شرایط، کدامیک از آمار و اطلاعات نظام‌مند شده بایستی تغییر داده شوند؟ حساب‌های ملی یا جدول داده - ستانده؟ (۲) کاربردهای جدول داده - ستانده در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اقتصادی - اجتماعی، اقتصادی - انرژی، اقتصادی - اجتماعی - انرژی - زیست‌محیطی، اقتصاد سوانح (سیل و زلزله)، اقتصاد خدمات محور، اقتصاد دانش‌محور و ... و در قالب الگوهایی نظیر: الگوی متعارف داده - ستانده، الگوی شبه ماتریس حسابداری اجتماعی، الگوی ماتریس حسابداری اجتماعی، الگوی تعادل عمومی قابل محاسبه، الگوی اینفرم و الگوی لیفت. بررسی جنبه‌های مختلف وظیفه اول، نیاز به همکاری‌های متقابل دست‌اندرکاران تهیه جداول با مراکز پژوهشی است و بررسی ابعاد مختلف وظیفه دوم به عهده مراکز پژوهشی و دانشگاهی است. وظیفه اول علی‌رغم تجربه تهیه ۱۴ جدول رسمی در ایران اساساً مورد توجه قرار نگرفته‌اند. نقطه عطف بررسی جنبه‌های مختلف وظیفه دوم نیز از اوایل دهه ۱۳۷۰، طیف وسیعی از پژوهشگران را در قالب طرح‌های پژوهشی، مقالات، و رساله‌ها به خود جلب کرده است.

هدف اصلی کتاب حاضر واکاوی جنبه‌های کلی دلایل منحصر به فرد بودن تجربه تهیه جدول داده - ستانده در ایران می‌باشد. برای این منظور، مطالب کتاب حاضر در چهار فصل مشخص زیر سازماندهی می‌گردند: در فصل اول تلاش می‌کنیم تجربه نیم قرن جدول داده - ستانده و کاربردهای آن در ایران را به اجمال مرور نماییم. محورهای مورد بررسی در این فصل عبارتند از: تفکر اولیه تدوین جدول داده - ستانده، دهه آزمایشی تدوین جدول، دهه‌های تدوین جداول سستی و کاربردهای آن، و در انتها دهه تدوین جداول نوین و احیای کاربردهای جداول در زمینه‌های مختلف. فصل دوم به تحلیل آماری بعضی از مصادیق مأخذشناسی می‌پردازد. این مصادیق عبارتند از، تحلیل آماری روند پژوهش‌های انجام گرفته از سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۸۶؛ تحلیل آماری تعداد رساله‌ها در دانشگاه‌های مختلف کشور؛ و

هم چنین تحلیل آماری ۱۰۰ مقاله انتخاب شده در ایران و مقایسه آن با مقالات مشابه سایر کشورها برحسب یک مؤلف، دو مؤلف و سه مؤلف و بیشتر. در تقسیم بندی موضوعی مآخذشناسی نیم قرن داده - ستانده، عناوین همراه با چکیده ها در فصل سوم آورده می شوند. فصل چهارم نیز به مشاهدات کلی و چند پیشنهاد اساسی اشاره می کند. تلاش های اولیه جمع آوری مجموعه حاضر به سال ۱۹۸۸ میلادی (۱۳۶۷) برمی گردد؛ زمانی که نویسنده مشغول اتمام پایان نامه خود بود. پیشنهاد پروفیسور اندراس برودی، سردبیر وقت مجله Economic Systems Research و تشویق زنده یاد پروفیسور ک. ان. پراساد، رئیس واحد برنامه ریزی اقتصادی دانشگاه بمبئی و هم چنین رئیس وقت انجمن تحقیقات داده - ستانده هند، بستر بررسی زمینه های تاریخی، تجربیات تدوین داده - ستانده و کاربردهای آن را در کشورهای ایران و هند فراهم نمود. بخشی از این بررسی ها در قالب یک مقاله مستقل در هفتمین کنفرانس ملی داده - ستانده در سال ۱۹۹۱ که در دانشگاه بمبئی برگزار شده بود، ارائه گردید. این مقاله با اصلاحات جزئی تجربه ایران تحت عنوان "جدول داده - ستانده در ایران: تدوین، کاربرد و چشم انداز در مجله Economic Systems Research سال ۱۹۹۳" به چاپ رسید. تلاش های فوق در زمانی انجام گرفته بود که مجموعه پژوهش های انجام گرفته تا آن زمان در ایران (حدود سه دهه) فقط ۱۰ درصد از کل مجموع پژوهش های انجام گرفته تاکنون را در این زمینه تشکیل می داد. نقطه عطف احیای پژوهش ها در زمینه داده - ستانده و قلمرو کاربردهای آن در ایران به سال ۱۳۷۰ به بعد برمی گردد. مجموع پژوهش های انجام گرفته در این دوره حدود ۹۰ درصد از کل پژوهش های انجام گرفته در چهل و اندی سال ایران را تشکیل می دهد. به نظر می رسد که برگزاری دو سمینار ملی در سال های ۱۳۷۶ و ۱۳۸۱ توسط دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی با همکاری مرکز آمار ایران و

بانک مرکزی جمهوری اسلامی، توانست انگیزه لازم را در جهت پیشبرد بیشتر کارهای تحقیقاتی در بین پژوهشگران ایرانی فراهم نماید. اینک که در استانه برگزاری سومین سمینار ملی داده - ستانده قرار داریم^۱، امیدواریم که مجموعه حاضر بتواند موجب انگیزه‌های بیشتر در محافل پژوهشی گردد. این مجموعه حاوی ۴۲۴ عنوان گزارش، طرح پژوهشی، رساله و مقاله (انگلیسی و فارسی) همراه با چکیده آن‌هاست که زمینه‌های مختلف تحقیقاتی جدول داده - ستانده را در یک دوره چهل و اندی سال در ایران در اختیار ما قرار می‌دهد. تلاش‌های جمع‌آوری این مجموعه، خوشبختانه در استانه برگزاری دومین سمینار ملی داده - ستانده در سال ۱۳۸۰ آغاز شد. در مراحل مختلف جمع‌آوری مجموعه حاضر و چگونگی سازماندهی آن، از نظرات همکاران دانشگاهی، کارشناسان سازمان‌های مختلف، و دانشجویان مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد بهره فراوان برده‌ام که گرچه تشکر و قدردانی از تک تک آن‌ها در اینجا مقدور نیست، ولی مایلم از برخی از آن‌ها بویژه دکتر سعید مشیری، رئیس وقت مرکز تحقیقات اقتصاد ایران و دبیر دومین همایش داده - ستانده، دکتر فاطمه بزازان عضو هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی دانشگاه الزهرا، دکتر اسفندیار جهانگیر عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی و دکتر نورالدین شریفی عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه مازندران که نقش بسزایی در تکمیل این مجموعه داشته‌اند، صمیمانه تشکر نمایم. در پایان بیش از همه، از بزرگان و پیشگامان این عرصه، آقایان دکتر فیروز توفیق و دکتر محمدمهدی مهدویان و نیز شادروان مهندس شاپور شاهین که از نظرات، راهنمایی‌ها و همفکری‌هایشان در پیشبرد این اثر بهره فراوان بردم، سپاسگزارم.

تشویق‌های مستمر همکاران محترم گروه توسعه و برنامه‌ریزی دانشکده اقتصاد

۱. این کنفرانس در اسفندماه سال ۱۳۸۸ در محل دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی برگزار گردید و مجموعه مقالات آن در دست چاپ می‌باشد.

دانشگاه علامه طباطبائی و تأیید چاپ آن در جلسه گروه، موجب تسریع در تکمیل این مجموعه گردید که در اینجا بر خود لازم می دانم از تکت تکت این عزیزان - آقایان دکتر محمد ستاری فر، دکتر فرشاد مؤمنی، دکتر محمد قلی یوسفی، دکتر بهروز هادی زنوز، دکتر حسن طایی، دکتر علی عرب مازار یزدی، حجت الله میرزایی، دکتر محمدرضا شریف آزاده و دکتر امر الله امینی قدردانی نمایم.

در پایان از تلاش های خانم مریم مهابادی و خانم ذاکری در ویرایش مجموعه حاضر تشکر می کنم.

علی اصغر بانوئی

آبان ماه ۱۳۸۷